

ni, a to i mezinárodní. provozuje vydavatel-skou činnost apod. Odbočky Polské sociolo-gické společnosti, které působí v osmi univer- sitních střediscích, se věnují systematické po- pularizační práci.

Markiewiczův článek je uzavřen touto za- jímavou myšlenkou: „Jedním z nejdůležitěj-ších úkolů, který musí polští sociologové co nejdříve vyřešit, je problém uvádění výsled-ků sociologických výzkumů do praxe. Přesná reglementace forem vazby sociologie se spo- lečenskou praxí není zřejmě možná a není ani žádoucí. To však neznamená, že by ne- měly být obecně stanoveny určité zásady vzá- jemné spolupráce obou partnerů. S tím sou- visí otázka racionálního systému zaměstná- vání absolventů sociologie, kontroly tzv. zá- vodních sociologů, vědecké a morální politic- ké péče o ně, jakož i otázka právní ochrany jejich povolání. Polští sociologové si stále musí připomínat pravdu, že význam a prestiž disciplíny, kterou reprezentují, jsou konec- konců závislé na tom, jak dalece z ní dokážou učinit nástroj účinně podporující procesy so- cialistické výstavby a urychlující rozvoj země.“

Jan Sedláček

Joachim Bergmann: Die Theorie des sozialen Systems von Talcott Parsons (Eine kritische Analyse).

Europäische Verlagsanstalt, Frankfurter Bei- träge zur Soziologie, Band 20, Frankfurt am Main 1967, s. 253.

Jak již naznačují bibliografické údaje, patří Bergmannova práce do okruhu známé frank- furtské sociologické školy. Přestože vyšla již v roce 1967 a není proto doslova knižní novinkou, zaslouží si pro své téma i pro způ- sob zpracování naši pozornost. Krátkou před- mluvu napsali společně tehdejší editoři so- ciologické řady frankfurtských příspěvků T. W. Adorno a L. von Friedeburg.

Vlastní práce se skládá z krátké úvodní poznámky, osmi kapitol a ze závěrečné po- známky. Bergmann si klade především za cíl provést imanentní kritiku Parsonsova nároku na vědeckou neutralitu a objektivitu. Nejde ovšem o jakoukoli imanentní kritiku, jde o imanentní kritiku v pojetí frankfurtské sociologické školy, k níž Bergmann patří a k níž se také otevřeně hlásí. V běžném po- jetí imanentní kritiky je ztotožňováno myš- lení s formálně logickým procesem. Běžná imanentní kritika má své meze ve fetišizaci principu imanentní logiky. V pojetí frank- furtské školy nikdy není imanentní kritika čistě logická, je vždy také obsahovou kon- frontací pojmu a věci. Tak chce postupovat i Bergmann při kritice Parsonsovy koncepce.

Bergmann se domnívá, že ústředním po- jmem Parsonsova systému je kategorie rov- nováhy. Podle Bergmanna je otázka podmí- nek stability systémů jednání jádrem Par- sonsovy obecné a systematické teorie jednání. V ní prý se sbíhají konstitutivní problémy celé teorie — otázky integrace a funkčnosti společenského řádu.

První kapitolu však Bergmann dosti pře- kvapivě začíná analýzou základních pojmů Durkheimovy sociologie — kolektivního vě- domí, anomie a společenské rovnováhy. Autor volí tento postup proto, že v jeho pojetí měl Durkheim daleko větší vliv na formování Parsonsovy teorie, než se všeobec- ně předpokládá. Bergmann při vlastní ana- lýze problematiky nakonec čtenáře přesvěd- čuje, že zvolený postup — začít analýzou zá-kladních pojmů Durkheimovy sociologie — je možný a plodný. U Durkheima totiž Berg- mann nachází jeden ze základních nedostatků Parsonsovy sociologie — odekonomizování so- ciologie tím, že se systém společenských vzta- hů odtrhne od procesu materiální společen- ské reprodukce.

Teprve ve druhé kapitole Bergmann začíná analýzou vlastních Parsonsových theoretic- kých začátků a přístupů. Poukazuje na jeho závislost na moderní neopozitivisticky orien- tované logice vědy, podle níž konstruuje svůj deduktivní systém kategorií. Bergmann uká- zuje na Parsonsov postup při konstruování strukturních a funkcionálních kategorií a hned na počátku odhaluje jeden ze základ- ních nedostatků Parsonsova pojetí. Parsons totiž nereflektovaně směšuje problémy tvo- ření teorie a samotnou teorii, v rozvíjení svých koncepcí prk nakonec směšuje roviny theoretického a empirického systému. To, co se původně týkalo určení empirického systé- mu, zvláště předpoklad funkční stability a integrace systému, se nepozorovaně a nekon- trolovatelně převrací v normativně určenou strukturu jednání. Parsons si není vědom toho, že bez podstatného a jasného rozlišo- vání mluví o sociálním systému jak ve významu empirického systému jako pre- misy pro tvoření teorie, tak i ve význa- mu systému jako označení konkrétních společenských vztahů. To vyplývá z Parson- sovy fatální představy, že společnost jako sociální systém je jediné možná jako nor- mativně a hodnotově určený řád, všechny společenské vztahy mohou v podstatě existo- vat jen jako rovnovážné a stabilní. Proto se pro Parsonse stává problém společenského řádu problémem integrace motivace jednání. Integrace motivů lidského jednání se usku- tečňuje prostřednictvím mechanismu socia- lizace a sociální kontroly. Účelem sociální kontroly je zabránit deviaci. Vysvětlení de- viantního chování patří k nejslabším strán- kám Parsonsova pojetí. V podstatě vysvětluje toto chování příčinami, které spočívají v charakterové struktuře individua (primární alienace), nebo je dáno diskrepancí mezi exis- tujícími normami a motivacemi nositele rolí (sekundární alienace).

Velmi podrobně Bergmann rozebírá Par- sonsovo schéma čtyř funkcí vlastních každé- mu systému jednání. Jde o známé schéma AGIL, kde začáteční písmena shrnují funkční význam adaptace, integrace, dosahování cílů a udržování vzorců. Parsons chce schématem AGIL a integrativními mechanismy systému určit všeobecné a nutné podmínky rovno- váhy sociálního systému. Když jsou všechny vztahy mezi dílčími systémy realizovány, pak

existuje rovnovážný stav systému, v němž požadavky systému a potřeby individuů navzájem harmonují. Parsons uznává, že sociální systémy nemohou být nikdy beze zbytku a úplně integrovány, jak se předpokládá v mezím případě ideálního pojetí integrace, přesto však nevidí žádný kvalitativní rozdíl mezi konstruovaným modelem a empirickou realitou konkrétních sociálních systémů. Jde v podstatě o tautologické pojetí totožnosti funkčnosti hodnotové integrace a funkčnosti sociálního systému.

Zásadní nedostatky Parsonsovy koncepce, které odhaluje Bergmann ve druhé a třetí kapitole při analýze Parsonsových theoretických východisek a koncepce sociální rovnováhy, jsou pak znovu demonstrovány v další kapitole. Ve čtvrté kapitole se pokouší Bergmann prokázat, že základní slabiny Parsonsových theoretických východisek se stejně projevují i při analýze konkrétního historického sociálního jevu, jako je německý fašismus. Parsonsova teorie vzniku německého fašismu je ve všech podstatných bodech vázána na jeho obecnou teorii sociálního systému. Podle Parsonse vznikl německý fašismus především z rychlých a nerovnoměrných strukturálních změn v Německu, které byly doprovázeny strukturálními napětími a ambivalentními motivacemi. Parsons podle Bergmanna redukuje politické ideologie v Německu na psychopatologické dimenze násilné nenávisti, projektivní agresivity. Parsonsova kritika fašismu je formou konzervativní kulturní kritiky. Ekonomické vztahy nehrají v Parsonsově teorii žádnou podstatnou roli, vztah mocenských skupin a etablovaných třídních zájmů k fašismu je dotčen jen okrajově a neurčitě. Není analyzována role středních tříd a maloburžoazie jako sociálních sil, které volily ve většině fašismu a byly jeho politickou oporou. Chybí zmínka o souvislostech mezi fašismem a třídními vztahy v Německu. Podobný postup jako při analýze německého fašismu volí Parsons při analýze americké pravice. Bergmann se omlouvá, že není místa pro kritiku této analýzy, přesto však v krátké části vyvozuje z Parsonsových myšlenek závěr o jeho konzervativní obhajobě amerického statu quo, když Parsons obhájuje status quo ve jménu své koncepce funkčnosti, kterou bezstarostně ztotožňuje se zájmem celku.

Nejkritičtější je pak kapitola pátá, v níž Bergmann analyzuje a hodnotí Parsonsovu koncepci sociální stratifikace, která u Parsonse plní výrazné funkci mechanismu společenské integrace. Sociální stratifikaci vyvozuje Parsons z vládnoucího hodnotového systému. Hodnotový systém určuje sociální stratifikaci za prvé tím, že dává rozhodnutí o cíli systému a relativním významu dílčích systémů pro udržování celkového systému, za druhé tím, že dává definici relevantních hodnotových měřítek pro konkrétní vykonávání rolí v dílčích systémech podle jejich významu pro udržování celkového systému. Opět zde dochází ke známému nereflektovanému ztotožňování jevů (v daném případě sociální rozvrstvení) podle jejich přínosu

k udržování funkčnosti společnosti s theoretickými kritérii funkčnosti. Po velmi důkladné analýze Parsonsovy koncepce sociální stratifikace dochází Bergmann k velmi ostrým kritickým závěrům a výhradám. Parsons považuje neprávem americkou společnost za společnost, v níž převládá kritérium výkonu. Neprávem ztotožňuje sociální stratifikaci s funkční nezbytností. Při konkrétním popisu americké společnosti mu vychází tato společnost jako v podstatě nivelizovaná společnost středních tříd. Ignoruje při analýze sociálního rozvrstvení etnické faktory a roli moci. Je udivující, jak nápadný je rozdíl mezi vyvinutým úsilím i námahou konstruovat nutnost společenské nerovnosti z hodnotového systému a výsledkem základního obrazu stratifikace americké společnosti. Bergmann tvrdí, že výsledek této námahy je velmi malý. Parsonsova koncepcí sociální stratifikace a jeho pokus a popis americké společnosti nedává nic nového ve srovnání s běžnými koncepcemi stratifikace v soudobé americké sociologii.

Kategorie hodnotového systému je nechtěnou apologetikou statu quo. Stratifikace je ve své dané podobě nutně integrativní a funkční, když kritéria integrace a funkčnosti jsou v hodnotovém systému kongruentní. Rozdělení důchodů, prestiže, diferencovaných výhod politické a ekonomické moci je ve své konkrétní dané formě nutné, protože je takové, jaké je.

Velmi ostře pak Bergmann vytýká Parsonsovi, že jeho koncepcí sociální stratifikace při konkrétní aplikaci na soudobou americkou společnost obviňuje v podstatě neúspěšné nižší společenské třídy, že jsou samy zodpovědné za svůj nízký společenský status. Opírá se ve své kritice o výbornou práci autora G. Kolko *Wealth and Power in America*, která je základem jeho kritických úvah v exkursu o společenském postavení americké nejnižší třídy. Konfrontace faktů a statistických údajů, které Bergmann čerpá převážně z uváděné práce s optimistickou a v podstatě apologetickou koncepcí sociální stratifikace, jak ji podává Parsons v konkrétní aplikaci na poměry v USA, je více než poučná. Parsons obviňuje příslušníky nejnižších společenských tříd v USA z neochoty akceptovat základní americké hodnoty instrumentálního aktivismu, z neochoty podřítit se tomuto normativnímu imperativu, který vyhláší stejné cíle a hodnoty úspěchu pro všechny a přitom nedává všem stejné možnosti a prostředky pro jejich dosažení. Parsons ignoruje problém pro USA velmi příznačný, v jedné z nejbohatších zemí světa existuje krajní chudoba a bída pro desítky miliónů občanů této bohaté společnosti. Jen několik údajů, které uvádí Bergmann: „Nejméně 30 miliónů Američanů je nuceno žít pod kulturním existenčním minimem. Roční hrubý příjem čtyřčlenné rodiny 4000 dolarů je hranicí kulturního existenčního minima. V r. 1957 mělo 28 % všech amerických rodin příjem, který byl nižší než 4000 dolarů. 35 miliónů Američanů mělo roční příjem menší než 3000 dolarů, z toho asi polovina méně než 2000 dolarů, a asi 5 miliónů méně než 1500 dolarů. Chudí

v Americe, to je ona $\frac{1}{5}$ všech lidí s příjmem, kterým připadají jen 4% celkového osobního příjmu americké společnosti“ (Bergmann, s. 101.)

Bergmann ve své závěrečné kritice páté kapitoly konstatuje, že tautologická identita normativní a funkční integrace společnosti odráží reálný společenský stav: potřeby a zájmy individuí nevstupují jako konstitutivní prvky do společenské dynamiky. Parsonsovo určení nejnižší třídy jako deviantní je jen subjektivisticky a moralistně posunutý úsudek této společnosti o diskriminovaných a zbídačených. Parsonsova teorie sociální stratifikace je pochybená apologetika, pokud obviňuje jednotlivce z toho, co má příčiny ve společnosti a její dynamice.

V šesté kapitole pokračuje Bergmannova kritika analýzy pojmu moci a společenské rovnováhy. Bylo již řečeno, že ve vlastní analýze sociální stratifikace Parsons nevěnuje velký důraz faktoru moci, protože vyvozuje sociální stratifikaci z vládnoucího normativního a hodnotového systému. Také moc, kterou Parsons ve své práci *Sociální systém* analyzuje v souvislosti s rozdělováním prostředků (facilities), je i v pozdějších pozměněných analýzách chápána jako funkcionální předpoklad každého sociálního systému. Je proto podle Parsonse nesprávné chápat moc v dichotomii moci a bezmoci. Jinak řečeno, Parsons odmítá třídní podstatu a třídní analýzu moci. To se zvláště projevilo při Parsonsově kritice Millsovy *Mocenské elity*. Parsons odmítá zkoumat problém vztahu moci a ekonomicko-společenské struktury. Parsons nanejvýš srovnává peníze a moc v jejich společenské funkci. Moc je všeobecný symbol pro „efektivitu“ realizování společenských cílů, je to schopnost mobilizovat a nasadit prostředky a lidské jednání pro cíle systému. Není proto divu, že Millsova koncepce mocenské elity je pro Parsonse nepřijatelná a že Millsovi vytýká romantismus, utopismus a přehnaný kriticismus americké společnosti a jejich držitelů moci. Vrchol apologetiky pak lze u Parsonse najít v tvrzení, že vzhledem ke klíčové roli ekonomiky v americké společnosti nelze v Americe realizovat politické vedení bez rozhodujícího podílu podnikatelů. Jinak hrozí velké vnitřní konflikty. Právem uzavírá Bergmann svou kapitolu o pojetí moci a rovnováhy u Parsonse tímto tvrzením: „Parsons nelegitimizuje své požadavky demokratickými ideály americké elity. Jde mu o stabilitu americké společnosti v konfliktu s komunistickou výzvou.“ (Bergmann, s. 138.)

V kapitole sedmé shrnuje Bergmann hlavní konstituční principy Parsonsovy teorie do šesti bodů, které pro přehlednost uvádím:

1. Kategorie rozvinuté na modelu systému rovnovážných sociálních vztahů — komplementárních očekávaných chování, sociální normy a hodnoty, motivace, internalizované hodnotové orientace a dispoziční potřeby — nejsou s to zachytit objektivní charakter společenských institucí, především vztahy moci a panství.

2. Kategorie deviantního chování a společenské anomie jsou formální reziduální katego-

rie, které svůj obsah odvozují jediné ze stavu společenské integrace, nemohou proto vysvětlit ani příčiny, ani průběh společenských změn a konfliktů.

3. Fixování kategorií na rovnovážný systémový model dělá z kategorií společenského hodnotového systému hlavní bod veškeré teorie. V ní spadá jedno určení integrace a funkčnosti společnosti, proto je sotva možná analýza společnosti jako objektivní funkční souvislosti.

4. Společnost je v Parsonsově teorii definována jediné normativními kategoriemi, jeví se jako konkretizace a artikulace hodnot a norm, které jsou institucionalizovány v systému rolí a internalizovány v charakterových strukturách.

5. Souvislost normativních prvků je formulována v klasifikačních pořadajících kategoriích, které nechávají vně klasifikované jevy a sociální souvislosti.

6. Teoretické kategorie rovnovážného modelového systému mohou zachytit konkrétní společenskou realitu jen jako společenskou harmonii; společenské antagonismy jsou ve formální systematické zakryty nebo redukovány na psychologickou dimenzi.“ (Bergmann, str. 139—140.)

Těchto 6 námitek je soustředěno kolem jádra Parsonsovy teorie — definice společenských souvislostí normativními kategoriemi. Parsonsova teorie směšuje společenský řád se společností. Její premisa, že existuje společenský řád, protože existují vzájemně závislé jevy, se vydává za zdůvodnění sebe sama. Normativní kategorie rovnovážného modelu systému poskytují jen pojmový destilát ze společenštění, neoznačují síly, které konstituují společnost, udržují ji při životě a dále ženou vpřed její vývoj. Model integrovaného sociálního systému reprodukuje jen zvěcnělé formy, v nichž nacházejí individuální a společenské síly svou organizaci.

Zvlášť závažná a klíčový nedostatek celé Parsonsovy koncepce je vylučování a ignorování materiálního substrátu společnosti. Sociologická teorie, která vynechává materiální substrát společnosti, musí být nutně abstraktní a všeobecná, neboť práce, formy její organizace a lidské potřeby jsou vždy konkrétní, jsou vázány na zvláštní dějinnou situaci a její kulturu. Pokus vysvětlit pomocí kategorií, které ahistoricky reprodukuji jen zvěcnělé formy společnosti, konkrétní společenské souvislosti, musí ztroskotat. Přes rozsah Parsonsových prací v nich nelze vysledovat nové názory na reálné společenské jevy. Jeho teorie zachycuje v nových pojmech, jejichž adekvátnost zůstává často pochybná, jen to, co již bylo jinak vysvětleno.

V osmé poslední kapitole Bergmann ve své velmi pádné a odmítavé kritice pokračuje. Spojuje svou kritiku Parsonsovy koncepce s Marcuseho koncepcí jednodimenzionální společnosti. Není zde místo na kritické zhodnocení Marcuseho práce, která má své základní nedostatky. Rozhodně však není jejím nedostatkem významná kritika některých základních nápadných rysů soudobé konzumní, manipulované a syté pozdné kapitalistické

společnosti. Bergmann tvrdí, že ideologie jednodimenzionální společnosti je nervem Parsonsovy teorie, jejím nejvnitřnějším jádrem a konstitutivním principem. Tautologie určení společnosti normami, jejichž stabilita je jediným účelem společenského procesu, je totožná s ekonomickou a technickou racionalitou pozdně kapitalistické společnosti, jejíž dynamika má svůj jediný cíl — zvětčování etablovaného aparátu; její podstatou je pouhá reprodukce statu quo pomocí institucionalizovaných mechanismů. Ideologický charakter se týká stejným způsobem Parsonsovy teorie sociálního systému i jeho výpovědi o současné americké společnosti. Parsonsovy teoretické výpovědi o industriálních společnostech pozdního kapitalismu ignorují rozhodující problém — které sociální mechanismy určují užití vytvořené produktivity a pro či zájmy fungují. Tvzení, že hodnotový systém „instrumentálního aktivismu“ platí závazně, předpokládá, že technický pokrok působí všem dobro, rozpor mezi partikulárními a obecnými zájmy neexistuje. Parsonsova teorie je proto ideologií v klasickém významu pojmu, je ospravedlňováním neprohlédnutých, nutných vztahů panství. Jeho charakteristika americké společnosti jako společnosti výkonu představuje ideologii harmonie. Hodnotový systém „instrumentálního aktivismu“ a „institucionalizovaného individualismu“ je ideologií vládnoucích zájmů „giant corporations“ (obrovitých korporací).

Těm, kdo povrchně u nás opakovali a přejímali vědecky a odborně znějící kategorie T. Parsonse, těm, kdo se vědomě či nevědomě pokoušeli křížit marxismus se strukturalismem parsonsovského ražení, se budou zdát tyto přísné a ostré charakteristiky Parsonsovy teorie jednostranné a zaujaté. Bergmannova kritika je založena na všestranné a přesné analýze Parsonsových prací, překračuje však jejich vnější úzké odborné nebo logické charakteristiky a poukazuje na objektivní konzervativní apologetický ráz. Parsons je odhalen jako konzervativní ideolog pozdní kapitalistické společnosti, jako apologeta soudobé americké industriální společnosti. Bergmann využil všech předností frankfurtské sociologické školy (zvláště pak vlivu hegelovské a marxovské tradice) a téměř se oprostil od některých nápadných nedostatků, které mnohdy ve svém díle představoval T. W. Adorno a kterých se nezbavil ani významný mladší mluvčí frankfurtské školy J. Habermas. Bergmann píše jasně, přesně, nespekuluje v negativním smyslu tohoto slova, také jeho řeč není zašifrována do málo srozumitelné hantýrky a pseudovědeckého žargonu. Jeho práce má své nedostatky. Jsou však ve srovnání s celkovým pozitivním přínosem práce okrajové. Tam, kde poukazuje na odekonomizování sociologie, na vyloučení analýzy práce a potřeb, onoho materiálního substrátu společnosti, tam, kde mluví o ignorování skutečných hybných sil a subjektů společnosti, by bylo možné mluvit jasně a přesně o třídách, o jejich boji, protikladných zájmech. Zde se projevuje nedůsledný a polovičitý, jen částečně manifestovaný významný vliv

Marxových myšlenek a metodologických a teoretických podnětů. I s těmito výhradami je však Bergmannova práce významným přínosem k pochopení důležitých problémů soudobé buržoazní, a zvláště pak americké sociologie. Snad také pomůže nebo by mohla pomoci mnohým našim sociologům jako podnět ke kritické a sebekritické reflexi o jejich nekritické a povrchním obdivu či zaujetí pro T. Parsonse, jehož dílo je jistě nutno znát. Není však nutné mu nekriticky podléhat nebo dokonce bez hluboké kritiky a pochoopení pozitivně hodnotit.

Eduard Urbánek

Bernard Berelson. Graduate Education in the United States

McGraw—Hill Book Co. New York 1960.

Autor a jeho dílo

B. Berelson je známý americký sociolog, jehož jméno se objevuje na stránkách odborných časopisů a titulních listech publikací již od konce třicátých let. Zastával a zastává řadu významných funkcí v různých odborných sociologických komisích a společnostech.

Z řady jeho odborných článků a publikací vyjmenujme alespoň ty nejdůležitější: Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., Gaudet, H., *The people's Choice*, New York, Columbia University, 1948; Berelson, B., *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, Ill.: Free Press, 1952; Berelson, B., *Content Analysis*, in G. Linzey (Ed.), *Handbook of Social Psychology*, vol. I. Cambridge, Mass: Addison-Wesley 1954; Berelson, B., Lazarsfeld, P. F. and Phee, W. N.; *Voting*, Chicago, University of Chicago Press, 1954; Berelson, B., *Graduate Education in the United States*, McGraw—Hill Book Co. New York 1960; Berelson, B., Steiner, G., *Human Behavior*, New York 1964.

Bernard Berelson je spoluautorem *obsahové analýzy*, kterou systematicky vypracoval jako výzkumnou techniku.

Z obsahu knihy B. Berelsona *Graduate Education in the United States*.

Tradice postgraduální výchovy na vysokých školách ve Spojených státech byla založena v roce 1876 na universitě Johna Hopkinse. Od té doby prodělala postgraduální výchova samostatné řady změn. K největší došlo po odborném symposiu v dubnu 1959, kdy byl též založen *The Journal of Higher Education* a vznikla AAU — Asociace amerických universit (*Association of American Universities*). Podklady k napsání knihy o postgraduální výchově ve Spojených státech získal autor studiem rozsáhlé literatury, na základě rozhovorů s akademickými funkcionáři řady vysokých škol, na základě zpracování dotazníků, které byly zaslány na 92 universit (akademickým hodnostářům, absolventům fakult těchto universit a výběrovému souboru všech, kteří v roce 1957 získali doktoráty). Dotazníky byly zaslány též průmyslovým podnikům za-